

Monograafiate aasta Eesti ajalookirjanduses

Jaak Kangilaski, Inna Põltsam-Jürjo, Aigi Rahi-Tamm*

Pärnu Muuseumis kuulutati 8. juunil välja järjekordne ajalookirjanduse aastapremia laureaat, sedapuhku juba 23. korda. Preemia oli nomineeritud seitseteist 2017. aastal ilmunud ajaloo-teost. Nende hulgast selgitas silmapaistvaimat välja kolmeliikmeline komisjon, koosseisus Jaak Kangilaski, Inna Jürjo ja Aigi Rahi-Tamm. Preemia esitatud raamatud on kõik väga eripalgelised, raske oli neid omavahel võrrelda ja ühte teiste hulgast esile tõsta. Seepärast tegi komisjon üksmeelselt põhimõttelise otsuse eelistada monograafiaid kui ajalookirjanduse kõige nõudlikumat, samas kõige täiuslikumat vormi. Ajalooteadusele traditsiooniliselt omaseid monograafiaid hinnatakse ja tunnustatakse tänapäeval järjest vähem, osalt loodusteaduste mõjul on tähelepanu rohkem artiklitel, viimaste ohtrat produktsiooni soosib ka nüüdisaegne teaduspoliitika. Tulenevalt soovist väärtustada just monograafiaid jäid seekord konkurentsist välja artiklikogumikud ja üldkäsitlused. Niisamuti jättis komisjon kõrvale väitekirjad, mis on küll kõrgel teaduslikul tasemel, kuid teistest eristab neid juhendaja osalus kirjutusprotsessis.

Laureaadi tiitlile jäid lõpuks võistlema viis monograafiat, mis on kõik temaatikalt, meetoditelt ja stiililt äärmiselt erinevad. Pärast pikka ja vaevarikast vaagimist otsustas komisjon teiste hulgast esile tõsta **Jüri Kivimäe** raamatu „Rektor Hans Kruus“ (Aasta Raamat OÜ 2017, 254 lk.), mis paistis silma tasakaalustatud lähenemise ja hea akadeemilise stiili poolest. Hans Kruusi kui eesti rahvusliku ajalookirjutuse rajaja tähtsust on raske üle hinnata, samas on tegu keeruka ja vastuolulise isiksusega, kelleni jõudmine ei ole biograafide kerge ülesanne. Kruusi elu ning karjääri teaduses ja poliitikas on Kivimäel õnnestunud käsitleda ajalookirjutuse parimate traditsioonide vaimus *sine ira et studio*, ta pole võidelnud erinevate arvamustega Hans Kruusist. Kivimäe on püüdnud Kruusi maailmavaadet selgitada, kuid pörkunud sealjuures mitmetele küsitavustele, mis ei luba tal Kruusi valikuid üheselt hinnata. Positiivselt mõjub, et autor pole Kruusi kui ühe inimsaatusena lugu ära kaotanud pöördeliste ajaloosündmuste kirjeldustesse. Samas, teose ilmumine Tartu Ülikooli rektorite elulugude sarjas seadis sellele oma mahulised ja sisulised raamid – aeg ülikooli rektorina aastatel 1940–1941 ja 1944 ei ole Kruusi tegevuse mõistmisel võtmetähtsusega. Kuid kindlasti kujuneb Kivimäe raamat tulevaste ajalooliste biograafiate kirjutajatele mõõtuandvaks teoseks.

Kõige mahukam nominent oli sel aastal **Juhan Maiste** koostatud ja toimetatud „Eesti kunsti ajalugu 1770–1840“, 3. köide (Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2017, 504 lk.). See on järjekordne osa suurejoonelisest kuueköitelisest projektist, millest seni on ilmunud rikkalikult illustreeritud teine, viies ja kuues (kahes osas) köide. Varsti ilmub neljas köide ja tulevikust loodame esimest köidet. Kunsti mõiste sisu ja piirid on pidevalt muutunud ja köidete autorid on arvestanud nii kirjutamisaja kui ka käsitletud ajajärgu kunstimõistmisi. Kõigis köidetes on püütud esitada senise kunstiteadusliku uurimistöe tulemusi, mis on olnud ebaühtlase ulatuse ja tasemega ning nõudnud erineval määral täiendamist. „Eesti kunsti ajaloo“ kolmandal köitel on palju autoreid ja see koosneb väga erineva pikkusega artiklitest, millest mõned käsitlevad kunstiliikide arengut, mõned kunsti omaette piirkondi, mõned üksikuid objekte või üksikuid kunstnikke. Seda aitab õigustada murranguaeg kunstielu – 18/19. sajandi vahetus oli rajajoon „kohaliku ja käsitööndusliku ning rahvusvahelise ja professionaalse vahel“. Ajajärgu silmapaistvaks kunstipärandiks on mõisaarhitektuur, mis on viimastel aastakümnetel populaarsust võitnud ja olnud ka kunstiteadusliku uurimistöe fookuses,

* Jaak Kangilaski (1939) PhD, emeriitprofessor, Eesti Kunstiakadeemia, Põhja pst. 7, 10143 Tallinn, kiinioja@gmail.com; Inna Põltsam-Jürjo (1969), PhD, Tallinna Ülikooli ajaloo, arheoloogia ja kunstiajaloo keskus, Narva mnt. 25, 10120 Tallinn, inna.jurjo@tlu.ee; Aigi Rahi-Tamm (1965), PhD, dotsent, Tartu Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut, Jakobi 2 50090 Tartu, aigi.rahi-tamm@ut.ee

Pärnu muuseumi
direktor Aldur Vunk
Skype'i ühenduses
laureaat Jüri
Kivimäega.
Foto: H. Tamman

Valik preemia
nominente.
Foto: H. Tamman

sealhulgas eriti Juhan Maiste poolt. Tema kirjutatud on peatükid aadliarhitektuuri ärkamisest 18. sajandi lõpul ja hiilgeajast 19. sajandi algul, samuti Tartu Ülikooli ansambli kujunemisest. Vähem tuntud ja seetõttu uudsem on kujutava kunsti rolli ja sisu muutumine, eriti selle eraldumine käsitööst ja esteetilise tähenduse teadvustamine, mille erinevaid tahke käsitlevad Juta Keevallik, Kadi Polli ja Mai Levin. Kunstimuuseumi idee esimene realiseerumine on Inge Kuke teemaks. Valgustusaja ideede mõju Tartu arhitektuurile näitab Epi Tohvi. Kubermangulinna Tallinna klassitsismi käsitleb Juhan Maiste, linnaehitust väikelinnades Lilian Hansar. „Eesti kunsti ajaloo“ kolmas köide esitleb visuaalselt ja seletavalt olulist etappi eestimaise kultuuri ajaloo.

Kõige rohkem, s.o. u. kolmandik, oligi nominentide hulgas just kunstiajaloole pühendatud töid. „Johann Wilhelm Krause 1757–1828. Tartu Ülikooli ansambel valgustusajastul“ (Tartu: Tartu Ülikool, 2017, 295 lk.) on raamat paralleelselt eesti ja inglise keeles, selle autorid on **Juhan Maiste**, **Anu Ormisson-Lahe** ja **Mariann Raisma**. Teos tugineb neljale kataloogile, mis ilmusid aastail 1999–2016 ning sisaldavad Juhan Maiste ja tema õpilaste 1995. aastal alanud J. W. Krause pärandi uurimistöo tulemusi. (Kataloogide pealkirjad on „Kunstnikust arhitektiks“, „Arhitektina

Jaak Kangilaski tutvustamas aastapreemia kandidaate. Foto: H. Tamman

Liivimaal“, „Linnaehitajana Tartus“ ja „Ülikool Emajõe Ateenas.“) Ilmselt pole ühestki teisest Eestis tegutsenud arhitektist kirjutatud ligilähedaseltki samapalju lehekülgi kunstiteaduslikku teksti. Rektor Volli Kalmu (1953–2017) kirjutatud saatesõna kohaselt on 2017. aastal ilmunud raamat senise uurimistöe kokkuvõte, millele lisandub vaade Euroopa valgustusajastu ülikoolilinnade algusele ja muutustele. Raamat annab ülevaate nii ülikooli ansambli kui ka iga ansambli kuulunud üksikhoone sünniloost. Kaunilt kujundatud ja üleva poeetilise stiiliga raamat esindab väärikalt Tartu ülikooli.

„Natuuri rikkus. Loodusläheduse idee ja Düsseldorfis maalikoolkond. Eesti kunstimuseumi toimetised 7(12)“ (Tallinn: Eesti Kunstimuseum 2017, 400 lk.) on kogumik paralleelselt eesti ja saksa keeles avaldatud artiklitest. Nende aluseks on ettekanded rahvusvahelisel konverentsil, mis oli pühendatud 2015. aastal KUMU-s toimunud Düsseldorfis koolkonna näitusele. Peamine artikkel pealkirjaga „Loodusläheduse idee ja Düsseldorfis maalikoolkond“ pärineb näituse kuraatorilt **Tiina Abeli**lt ning seda täiendavad Tiina-Mall Kreem, saksa kunstiteadlased Ekkehard Mai, Bettina Baugärtel ja Michael D. Grünwald, samuti läti kunstiteadlased Kristina Abele ja Eduards Klavins. E. Mai sekundeerib kõige otsesemalt T. Abeli kirjutisele, analüüsides akademismi ja realismi mõisteid. T.-M. Kreem jälgib Düsseldorfis koolkonna teoseid Eesti avalikes hoonetes. Kogumik on hea näide, kuidas kunstinäitus on motiveerinud ja inspireerinud rahvusvahelist teaduslikku uurimistööd.

Oliver Orro, **Robert Treufeldti** ja **Maris Mändeli** raamat „Kopli sonaat. Vene-Balti laevatehas“ (Tallinn: Eesti Arhitektuurimuseum, 2017, 304 lk.) käsitleb Tallinna omapärase ja põneva, kuid vähetatund piirkonna arengut 20. sajandi algusest tänapäevani. Analüüsitakse Eesti ühe suurima tehase ja tehaseasunduse saatus. R. Treufeldti teemaks on tsaariaegse Peterburi merekaitse strateegilised eesmärgid ja ehituslikud ülesanded. O. Orro vaatleb arhitektuuriajaloolasena tehase loomist ja tegevust kuni 1917. aastani, tehase ja tehaseasunduse kasutamise püüdeid nii Eesti Vabariigis, Nõukogude perioodil kui ka taasiseseisvunud Eestis. M. Mändel analüüsib piirkonna ehitustehnilist ajalugu. Raamatu illustatsioonid (fotod, plaanid) on üliirikalikud ja valdavalt seni publitseerimata. Autorid on käibele toonud palju uut ja usaldusväärset teavet. Nad näitavad Koplit, mis nagu sonaat koosneb iseseisvatest, kuid kokkukuuluvatest osadest.

Eero Epner kirjutab oma raamatu „Konrad Mägi“ (Tallinn: Sperare 2017, 536 lk.) kohta, et see

on kunstniku „elulugu, mitte kunstiteaduslik uurimus“, kuid kunstniku loomingu seletamine tema elukäigule toetudes on kindlasti olnud üks kunstiteadlaste meetodeid. Epner jälgib Konrad Mägi päritolu, lapsepõlve, inimsuhteid, iseloomu ja vaateid, reise, kujunemist kunstnikuks, seitseteist aastat kestnud maalikunstniku karjääri, edu ja kuulsust, „Pallase“ kooli asutamist, seal õpetamist ja selle juhtimist, terviseprobleeme ja hääbumist. Teoste kõrval avavad Mägi elukäiku tema kirjad ning ta kaasaegsete kirjad ja mälestused, mida Epner hulgaliselt tsiteerib ja kommenteerib. Mägi elukäigu kaudu avaneb mitte ainult tema looming, vaid ka eesti kõrgkultuuri sünd nendel tormilistel aastatel. Liitumine Euroopa kultuurieluga ei tähendanud selle passiivset omaksvõttu ja jäljendamist, vaid eesti parimate kunstnike iseseisvat loomingut. Epner sõnastab seda tabavalt: „Perifeeria nägemus tsentrist ei ole kunagi tsentri kopeerimine. See on alati tõlgendus: vahel kohmakas, vahel särav, kuid alati tõlgendus – ja tõlgendus on alati ühtlasi midagi uut.“ Raamat Konrad Mägi elust on kirjutatud väga loetavalt. Epneri jutustamisstiil on täpne, aga kujundlik, lausa ilukirjanduslikult nauditav. Tekst ei koosne pikkadest peatükkidest, vaid lühikestest, paari lehekülje pikkustest piltidest, millel on ilmekad pealkirjad ja mis säilitavad kogu mahuka raamatu ulatuses hooga rütmi ning põnevuse. Raamatu väljaandjal, Mägi loomingu entusiastlikul levitajal Enn Kunilal on õigus loota, et seda võiksid huviga lugeda ka need, kes siiani on seisnud maalikunstist kaugel.

Arheoloogia alt jõudis seekord nomenentide hulka kolm raamatut. **Tõnno Jonuksi** ja **Kristiina Johanson**i raamatu „101 Eesti arheoloogilist leidu“ (Tallinn: Varrak, 2017, 216 lk.) näol on tegu laiale lugejaskonnale suunatud, populaarse vormis teosega. Autoritele kirjutab sarja formaat ette täpse mahu, nõudes 101 leiu käsitlemist ning lubades igast kirjutada teatud arvu tähe märkide ulatuses. Õnnestunult on autorid koondanud oma raamatusse mitmekesise valiku arheoloogilistest leidudest, alates kõige igapäevasematest tarbeesemetest kuni maagilise ja religioosse tähendusega asjadeni. Muuseumide ja ülikoolide arheoloogiakogudest pärinevad leiud katavad ajaliselt mitut aastatuhandet Eesti ajaloost. Leide tutvustavad lood toovad muu hulgas ilmsiks, et mitte iga ese ei ava uurijale oma algset otstarvet, kasutusviisi ega tähendust, vaid jätab küllaga ruumi eripalgelistele, kohati vastukäivatele tõlgendustele.

Läänemaa ajaloo uurimisele ja populariseerimisele pühendunud **Mati Mandel** annab oma monograafias „Maidla muinaskalmistu saladused“ (Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum, 2017, 192 lk.) ülevaate Kullamaa lähedal Maidlas asuval muinaskalmistul aastatel 1983–1990 ja 2011–2015 korraldatud arheoloogiliste kaevamiste tulemustest. Tegu on piirkonna suurima matmispaigaga, mida näitab kas või tõsiasi, et 5.–6. sajandist ja 10.–13. sajandist pärit matustest koguti pea 10 000 leidu, alustades müntidest, tööriistadest, igapäevastest tarbeesemetest, ehetest jms. ning lõpetades sõjariistadega. Raamatu eriliseks väärtuseks on rikkalikud illustratsioonid arheoloogilistest leidudest. See võimaldab muidu valdavalt arheoloogiakogudes varjul olevaid esemeid ning nende kaudu ka Eesti materiaalsel kultuuri kõnealustel perioodidel laiale huviliste ringile tutvustada.

Eesti tuntuim viikingiaja uurija **Marika Mägi** on koondanud oma mahukasse monograafiasse „Viikingiaegne Eesti. Maad, asjad ja inimesed ajastu risttules“ (Tallinn: Argo, 2017, 446 lk.) aastatepikkuse uurimistöö tulemused. Laias laastus hõlmab käsitlus ajavahemikku aastail 800–1025, mis autori käsitluses jaguneb omakorda eri perioodideks. Lugejate poolt hästi vastu võetud ja suure menu osaliseks saanud teos tugineb rikkaliku arheoloogilise ainese originaalsel, samas ka vastuolulisel tõlgendamisel. Kriitiliselt juhib Mägi tähelepanu ajalookirjutuses valitsevale kirjalike allikate prevaleerimisele arheoloogilise allikmaterjali üle viikingiaja interpreteerimisel, seda nii Eestis kui ka naabermaades. Raamatu olulisim saavutus on Eesti viikingiaja vaatlemine laiemas rahvusvahelises kontekstis. Mägi uurimistulemused osutavad Läänemere põhjaosa rannikualasid hõlmanud ühtse kultuurisfääri olemasolule. Erinevalt mõningatest varasematest arvamustest tõstab ta esile kaubanduse tähtsust viikingiaja Eesti majandusel ja suhtluses. Autor peab oluliseks senisest diferentseeritumalt lähenemist, vaadeldes Eesti ala viikingiajal mitte ühtsena, vaid kaheks suureks kultuurisfääriks – Sise- ja Ranniku-Eestiks – jagunenuna. Mägi ei ole oma monograafias piirdunud ainult akadeemilise tekstiloomega, vaid on proovinud kätt ka ilukirjanduse alal, nii juhatavad suuremaid teemaplokke sisse ulmekirjanduslikud jutustused, mis tuginevad siiski autori professionaalsetele teadmistele ajastust.

Vägagi arvestatav oli ka etnoloogia ja museoloogia esindatus nomenentide seas. Nelja asutuse – Pariisis asuva Inimese Muuseumi (praegu Riiklik Loodusmuuseum), Tartu Ülikooli, Venemaa Etnograafiamuuseumi ja Seto Instituudi koostööna valminud ja kolmes keeles (eesti, vene, prantsuse) identse sisuga ilmunud kommenteeritud allikapublikatsiooni „Inimese Muuseumi ekspeditsioonid Eestisse. Boris Vilde ja Leonid Zurov Setomaal (1937–1938)“ (Tartu: Tartu

Ülikool, ajaloo ja arheoloogia instituut; Seto Instituut, 2017, 790 lk.) näol, mille koostajateks ja toimetajateks olid **Tatiana Benfoughal**, **Olga Fišman** ja **Heiki Valk**, on tegu mahuka ning kenasti illustreeritud raamatuga. 1930. aastatel Setomaal nii setode kui ka Petserimaa venelaste juures läbi viidud arheoloogiliste ja etnoloogiliste ekspeditsioonide, mille teostasid kaks Tartu ja Tartu Ülikooliga seotud vene emigranti Boris Vilde ja Leonid Zurov, materjalid (arhiiv, esemed, fotod), mida säilitatakse Prantsusmaal erinevate muuseumide kogudes, on nüüd lugejatele lihtsasti kättesaadavaks tehtud. Tänu 35 saateartiklile on kogutud materjal paigutatud ka tänapäevasesse teaduslikku konteksti ja varustatud võrguteavikuga <https://sisu.ut.ee/zurov/avaleht>. Kogumik on jagatud kolme ossa: esmalt on võimalik teada saada Zurovi ja Vilde elukäigust ning tegemistest, seejärel tutvustatakse nende kogutud materjale. Teemad, mida välitööde käigus konkreetsemalt uuriti, nagu keeleteadus, toponüümika, arheoloogia, kiriklikud mälestised ja sakraalhooned, ristiusueelsed uskumused ja rahvalik ristiusk ning materiaalne kultuur, on koondatud viimasesse peatükki. Kolme riigi uurijate koostööle tuginev väljaanne, mille keskmeks on Leonid Zurovi välitööpäevikud, annab suurepärase võimaluse sügavamaks sissevaateks erinevate kultuuride piiridel asunud rahva kultuuripärandisse ning aitab kaasa seto kultuuri laiemale teadvustamisele. Ühtviisi peegelduvad neis kirjeldustes 1930. aastate elulaadi muutused, kokkupõrked säilinud „vana“ ning pealetungiva „uue“ vahel.

Aegade muutumist ja sellest tulenevat annab edasi ka **Heiki Pärdi** monograafia „Eesti argielu. Teekond moodsasse maailma“ (Tallinn: Tänapäev, 2017, 248 lk.). Käsitluse eesmärki – uurida, kuidas eestlased muutusid „viimase 150 aastaga keskaegsetest talupoegadest moodsateks eurooplasteks“, on kajastatud nelja alateema ehk ajakäsitluse, avaliku ja privaatsuse eristumise, puhtuse kui kultuurinähtuse ning elamukultuuri kaudu. Elava lugemishuvi osaks saanud raamatus on enim kirgi kütnuteks peatükid eestlaste puhtusest ja hügieenist. Aastail 1922–1927 ennekoike eesti rahva tervishoidliku seisundi hindamiseks läbi viidud sanitaartopograafiline vaatlus, mis kaardistas umbes 15–20% taludest, purustab nii mitmeski küsimuses kohati üsna idülliliselt kujutatud minevikupildi. Nõukogude ajastu osas on tuginetud autori poolt 1994. aastal läbi viidud Eesti Rahva Muuseumi küsimustikule, mis võimaldab argikultuuri ilminguid kirjeldada pikemal aegreal, iseasi muidugi, kuivõrd alguspunkti ehk 19. sajandi lõpu määratlust „keskaegseks“ pidada saab. Värvikad tsitaadid, mälestused, fotod panevad igapäevaelule mõtlema teise nurga alt ja loodetavasti tasakaalustavad selliselt ka ettekujutusi möödunud aegadest, erinevatest rahvastest ning kultuuridest.

Lehekülgi kihelkondade rõivakultuurist pakub rikkaliku pildimaterjali ning graafikaga rikastatud album „Pärnumaa rahvarõivad“, mille koostajateks **Ülli Kont**, **Anu Randmaa** ja **Inna Raud** (Türi: Saara Kirjastus, 2017, 280 lk.), kerides vaataja silme all lahti ühe piirkonna traditsioonid. Teavet pakutakse nii rahvarõivaste muustrite eripärade kui ka nende kujunemisloo ja kandmise kohta. Kasutamist on leidnud Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Pärnu Muuseumi kogud, samuti kaasati mitmeid Pärnumaa kogukondi kaardistamiseks pärandvarana säilinud rahvarõivaid. Koostajad loodavad, et rahvusliku käsitöö valmistamine ja kandmine aitab elavdada eri eas inimeste huvi oma kodukandi ja ajaloopärandi vastu tervikuna.

Reformatsiooni 500. aastapäeva tähistamise mõjud ei jäänud kajastumata ka ajalookirjanduse aastapremia konkursil, seda eeskätt kogumikuga „Reformatsioon 500 – vaimsus, kultuurimõjud, perspektiivid“, mille koostajateks **Randar Tasmuth**, **Anne Burghardt**, **Thomas-Andreas Pöder**. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Usuteaduste Instituudi toimetised XXV“ (Tallinn: EELK Usuteaduste Instituut, 2017, 299 lk.). Väljaanne koosneb põhiosas 25.–26. oktoobril 2016 toimunud reformatsioonikongressi ettekannete põhjal valminud artiklitest, mis suunatud peamiselt reformatsiooni vaimse mõju avamisele Eesti kontekstis, samuti on kõne all reformatsiooni pärandi interpreteerimise küsimused nüüdisajal. Kogumiku autorite hulgas on esindatud eri valdkondade tunnustatud spetsialistid: ajaloolased, teoloogid, keeleteadlased, muusikateoreetik, see muudab teose sisult mitmekülseks.

Katre Kaju koostatud „Kroonikast epitaafini. Eesti- ja Liivimaa varauusaegsest haridus- ja kultuurielust. Rahvusarhiivi Toimetised 1 (32)“ (Tartu: Rahvusarhiiv, 2017, 472 lk.) koondab endas kolmeteist varauusaega käsitlevat artiklit, teemadeks kultuur, haridus-teadus, samuti kaunid kunstid. Tegu on õnnestunud ja sisuka ning ka temaatiliselt küllaltki tervikliku teosega. Mitme eriala spetsialistide kaastööd hõlmavad varauusaegset ajalookirjutust, juhutrukiseid, armastusromani, kõnet kuningale, vaimulikkude kirjutust, disputatsioone ja isegi memoriaalkunsti. Käibesse tuuakse uusi allikaid, kogumikust leiab ka kolme käsitluse aluseks olnud tekstide editsioonid koos tõlkega. Reformatsiooni kultuurimõjud tulevad esile selleski teoses, kuivõrd vaadeldakse refor-

matsioonist tõukunud nähtusi, nt. kirikukirjanduse ja hariduse levikut, samuti memoriaalkunsti toimunud muutusi.

Läinud aasta kaheldamatult üheks kaunimalt kujundatud ja sõna otseses mõttes aardeid pakkuvaks juubeliraamatuks on „Keskaegsest kaupmehemajast muuseumiks. Tallinna Linnamuuseum 80“ (Tallinn: Tallinna Linnamuuseum, 2017, 430 lk.), mille on kokku pannud muuseumi teadusdirektor **Pia Ehasalu**. Tallinna Linnamuuseumi koosseisu kuuluvad ka Kiek in de Kök, bastionikäigud, raidkivimuuseum, Neitsitorni kohvikumuuseum, Tallinna vene muuseum, Peeter I majamuuseum, fotomuuseum, Jaani Seek ning Kadrioru ja Kalamaja lastemuuseum Miiamilla. Neist kolme filiaali muuseumiks kujunemist on kirjeldatud ka pikemalt. Kõige põhjalikumalt on kajastatud pool sajandit Vene t. 17 aadressil asunud peamaja arengulugu, milleks elamu arhitektuur ja selles elanud linnakodanikud on pakkunud suurepärase aine. **Krista Kodres, Anu Mänd, Triin Kröönström, Lea Kõiv, Kalmer Mäeorg** ja Pia Ehasalu on lasknud sulel lennata, pakkudes sel moel majast alates 14. sajandist kuni tänase päevani omapärase ning mitmetahulise koondportree. Elumaja kohandamine muuseumiks, erinevate kunsti-, keraamika-, tekstiili-, mööbli-, relva-, foto- jt. kogude kujundamine ning näitustegevuse arendamine on aastatega läbi teinud mitmeid etappe, sissevaated nendesse tegevustesse on ühtviisi õpetlikud erinevate mäluasutuste võtmes. Ohtrat avastamisrõõmu pakub raamatu kolmas osa (Muuseumi kullafondist), seda alates Pirita kloostri reliikviatest kuni Langebrauni portselanini, rääkimata haruldastest ehetest, relvadest või linnamuuseumi tuumiku moodustavatest Tallinna raekoja varadest, privileegidelaekast ja kohtuasjade asitõendina säilitatud esemetest, lisaks Mustpeade vennaskonnale ning tsunftidele kuulunud. Eraldi tähelepanu on pööratud museaalide konserveerimise probleemidele. Paljude autorite koos- ja kaastööna sündinud väljaanne ühes rikkaliku pildimaterjaliga ei tohiks ajaloo-huvilisi ükskõikseks jätta.

Aastapreemia nominentide hulgas oli ka kaks väitekirja. **Mihkel Mäesalu** doktoritöö (juhendaja Anti Selart) „Liivimaa ja Püha Rooma keisririik 1199-1486. Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis 42“ (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2017, 363 lk.) näol on tegu äärmiselt mahuka ja põhjaliku uurimusega keskaja Liivimaa ja Püha Rooma keisririigi sidemetest. Autor analüüsib Liivimaa maahärrade suhteid keisririigiga, määratleb täpsemalt nende iseloomu ja kaardistab eriomaseid jooni, näidates muu hulgas, kuidas keiserliku autoriteedi positsioon ajas muutus ja arenes. Uurimus algab Riia piiskopi Alberti esimesest kokkupuutest Rooma kuningaga aastal 1199 ning lõpeb 1486. aastaga, kui keiser Maximiliani I valiti Friedrich III kaasvalitsejaks. Keskaja Liivimaal puudusid ilmalikud vürstid, sellest tulenevalt omandas erakordse tähtsuse paavsti autoriteet. Saksa Rooma keiser oli aga keskaja Euroopa ainus ilmalik võimukandja, kelle ülemvõimu ja autoriteeti Liivimaa maahärrad tunnustasid. Doktorikraadi taotlemine monograafia tüüpi väitekirjaga on muutunud üha haruldasemaks nähtuseks, seda enam on Mäesalu eeskujulik uurimus väärt täit tunnustust. Komisjoni arvates võiks autor kaaluda kas või osa väitekirja vormimist eestikeelseks monograafiaks.

Heidi Heinmaa „Muusikaelu Tallinnas 18. sajandil. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia väitekirjad 9“ (Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, 2017, 272 lk.) on samuti väitekirja (juhendaja Toomas Siitan). Doktoritööna vormistatud tekst toetub allikatele arhiivist ja 18. sajandi ajakirjandusest. See on terviklik ja ülevaatlik lugu sellest, kuidas kohalikus saksa kultuuriruumis asendusid traditsioonilised, osalt veel keskajast päritud muusikaelu vormid ja sisu uusaegsetega. Umbes 1770. aastateni tegelesid muusikaga peamiselt kantorid (gümnaasiumi muusikaõpetajad), kirikute organistid ja nn. linnamuusikud. Heinmaa iseloomustab nende ühiskondlikku positsiooni ja eluolu. Ta näitab Tallinna saksa kogukonna sidemeid Euroopaga, kus 18. sajandil kiriku ja õukondade osa muusikaelus taandus ning nende asemele astus jõukas ja valgustusmeelne kodanlus. Ka Tallinnas tekkisid kodanike klubid ja hakkasid toimuma avalikud kontserdid (Mustpeade majas, Suurgildi ja Kanuti gildi hoonetes, külalistemajades, kohvikutes jm.). Muusika esteetiline nautimine kujunes oluliseks ja avalikuks motiiviks. Koos sellega muutus muusikute positsioon, prestiiž ja eluolu. Areng Tallinna muusikaelus on osalt samaaegne ja analoogiline muutustega kujutava kunsti seisundites, mida käsitletakse Eesti kunsti ajaloo kolmandas köites.

Lõpetuseks lähevad tänusõnad Pärnu Muuseumile seekordse ürituse igati õnnestunud korraldamise eest. Komisjon õnnitleb veel kord laureaati ning tänab kõiki nominente suurepärase, kaunite, intrigeerivate ja inspireerivate raamatute eest, mille võrra Eesti ajalookirjandus 2017. aastal taas rikastus.